

УДК 811.411.21'06'27'38

ТЕМИ-ТАБУ МОВЛЕННЕВОГО ЖАНРУ ПРИВІТАННЯ (на матеріалі арабської мови)

Юлія ЗАЗА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, кімн. 239, 79000, Львів, Україна,
тел.: (00380 32) 2394704*

У статті йдеться про тематичний репертуар мовленнєвого жанру привітання, зокрема про табуйовані теми фатичної розмови після привітання, та розглянуто причини їх виникнення. Арабські тематичні табу мовленнєвого жанру привітання вивчено у контексті тематичної сфери як однієї із реєстрових характеристик дискурсу.

Ключові слова: комунікативні табу, заборонні прескрипції, тематичний репертуар, мовленнєвий жанр, жанрові обмеження.

Під час вивчення процесу спілкування у комунікативно-прагматичному аспекті треба звернути увагу на комунікативну поведінку мовців у певній ситуації спілкування як суб'єктів, що організують і прогнозують процес комунікації. Вибір й уникнення певної теми розмови залежить від комунікативної поведінки мовців – сукупності реалізованих у спілкуванні правил, законів, постулатів, максим, традицій тощо певної лінгвокультурної спільноти з використанням мовних і позамовних засобів. Об'єктом нашого наукового зацікавлення є тематична сфера мовленнєвого жанру (МЖ) привітання, тобто небажані теми тематичного репертуару фатичної розмови після привітання. Метою роботи є дослідити прескрипційну складову комунікативного процесу, а саме таких заборонних регуляторів, як тематичні табу МЖ привітання, і визначити табуйовані теми фатичної розмови після привітання.

Мовленнєва діяльність оформлюється згідно з нормами, що експлікуються у комунікативній поведінці у мовленнєвих стереотипах – уявленнях про шаблони поведінки, яку очікують від людини у певній ситуації [10, с. 13]. Про норми комунікативної поведінки можна говорити в чотирьох аспектах:

- **Загальнокультурні норми** характерні для усієї лінгвокультурної спільноти і значною мірою відображають усталені правила етикету, ввічливого спілкування і пов'язані з ситуаціями широкого плану незалежно від сфери спілкування, віку, статусу і т. д. Це такі ситуації, як звертання, знайомство, привітання, прощання та ін. Загальнокультурні норми є національно-специфічними.

- **Ситуативні норми** є обмеженнями, які визначає конкретна екстра-лінгвістична ситуація. Ці обмеження можуть бути різними. Так обмеження, пов'язані зі статусом комунікантів дають змогу розглядати два типи комунікативної поведінки: вертикальний (рівний–рівний) і горизонтальний (вищий–нижчий). Для арабської лінгвокультури, приміром, спілкування чоловіка й жінки є вертикальним.

- **Групові норми** відображають особливості спілкування, закріплені культурою для певних соціальних, вікових, гендерних груп.

• **Індивідуальні норми** відображають комунікативну культуру й індивідуальний досвід індивіда та є поєднанням загальнокультурних і ситуативних норм у конкретної мовної особистості [9, с. 2].

Відповідно ненормативною є комунікативна поведінка, що порушує усталені норми. Комунікативні табу (жорсткі й м'які) – це комунікативна традиція уникати певних мовних виразів або тем у тих чи інших комунікативних ситуаціях; табу поділяють на словесні й тематичні [9, с. 11].

МЖ привітання виконує контактовстановлювану функцію, від якої залежить тональність подальшої комунікації. Важливою складовою МЖ привітання є фатична розмова після привітання, що слугує проміжним етапом між власне привітанням та інформативною частиною дискурсу. Останній є суттєвою складовою соціокультурної взаємодії; більша частина типів дискурсу має обмеження на діапазон можливих тем, що можна назвати **тематичним репертуаром** (курсив наш. – Ю. З.) [5, с. 52]. Тематичний репертуар МЖ привітання об'єднує еквівалентні **функціонально** політематичні висловлювання, адже є політематичним жанром. Тематичний репертуар МЖ привітання, на нашу думку, має лінійну структуру: від доміантних, нейтральних до небажаних тем. Останніми і є м'які (не заборонено, але не бажано) тематичні табу. Тематичні табу пов'язані з ментальними комунікативними категоріями сукупністю знань про структуру комунікації, набором прийнятих у соціумі норм і правил комунікації, комунікативними установками свідомості. Категорія містить певне концептуальне знання про комунікацію: інформаційно-змістовий аспект і прескрипції – приписи щодо реалізації комунікативного процесу (правила спілкування). До прескрипційної складової комунікативної категорії належать прескрипції трьох видів:

- приписи: що і як робити у процесі спілкування;
- заборонні прескрипції: чого не можна робити у соціумі;
- інтерпретуючі / пояснювальні прескрипції: як потрібно розуміти у процесі спілкування ті чи інші факти або вчинки [9, с. 162].

Табуйованість певних тем мовленнєвого жанру привітання є складовою соціальної функції комунікації, тобто заборонною прескрипцією, однією з ментальних комунікативних категорій. Дотримання мовцем під час комунікації заборонних прескрипцій пов'язане з комунікативними постулатами Г. Грайса, з комунікативними обмеженнями, що полягають у дотриманні норм кооперативного ведення розмови. Отже, вважаємо **комунікативне тематичне табу** конвенціалізованою заборонною торкатися певних тем у розмові, зумовлених загальнокультурними, ситуативними, груповими й індивідуальними нормами, а також обмеженнями, що накладає мовленнєвий жанр.

З метою з'ясування табуйованих тем МЖ привітання було проведено анкетування у сирійських містах Дамаску й Латтакії серед 120 представників соціальної групи “молодь-студенти”. З-поміж інших респондентам було запропоновано відповісти на таке питання:

انا لا أحب عندما يسألوني وأحاول التهرب عن الكلام عندما يتطرق السؤال عن

'ana l'ā 'uḥibbu 'andama yas'al'unī ua 'uḥayyil'u – ttaharruba 'an l'kal'ām 'andama yataḡarruku ss'uāl' 'an:....

Я не люблю, коли мене питають, і сам намагаюсь уникати таких тем у розмові після привітання:.....

Як зазначає В. Карасик, “норми ввічливості проявляються залежно від експлікованої й імплікованої інформації” [7, с. 88]. Дослідник пропонує класифікацію інформації дискурсу, що ґрунтується на експлікації:

1. Те, що сказати треба **обов’язково** – етикетні формули спілкування, обмін інформацією.

2. Те, що має бути сказаним **необов’язково** – додаткові етикетні формули для пом’якшення категоричності, демонстрація поваги, а також словесне вираження того, що розуміється ситуативно.

3. Те, про що **обов’язково** потрібно промовчати – табуйовані теми і форми вираження у тім числі з паралінгвістичними засобами вираження інформації.

4. Те, про що потрібно промовчати **необов’язково** – інформація, що не стосується теми розмови.

Пункти 2 і 4 поданої класифікації – “те, що має бути сказаним необов’язково” і “те, про що потрібно промовчати необов’язково” вважаємо інформацією, імплікованою з огляду як на індивідуальний стиль мовця, так і на обмеження, що накладаються мовленнєвим жанром. МЖ привітання є етикетним жанром встановлення контакту, головною функцією якого є не інформативна, а фатична – підтримання стосунків між комунікантами. Жанровими обмеженнями, на нашу думку, є та пропозиціональна частина дискурсу, що не стосується основної теми мовленнєвого жанру. Тематичні табу мовленнєвого жанру привітання належать до заборонних регуляторів, усталених як у певній культурі, так і у певній соціальній групі.

Отож, предметом нашого зацікавлення є тематичні табу МЖ привітання. Табуйовані теми МЖ привітання є заборонними прескрипціями, що обмежують тематичний репертуар фатичної розмови після привітання.

Тематичні табу МЖ привітання: *мої дуже особисті питання, моє особисте життя – 25; навчання – 18; чуже особисте життя, особисті справи моїх рідних, рідні, дуже інтимні подробиці у моїй родині, секрети моєї родини – 10; жіноча мода, новинки одягу, виробництво одягу – все, що пов’язане з одягом; жіночі питання – 5; незручні теми, дуже делікатні теми – 5; фінансовий стан – 3; мої недоліки, мої помилки – 3; моє інтимне життя – 3; почуття, кохання – 2; хвороби, смерть – 2; плітки про іншу людину – 2; беззмістовні розмови – 3; релігія загалом, особливо з важкими людьми, віра – 3; мої секрети – 3; одруження – 2; вага – 2; мій вік – 1; “чорні смуги” мого життя – 1; мої стосунки з родиною – 1; те, про що я не маю права говорити – 1; я ненавиджу, коли люди, що вважають себе близькими, втручаються у моє особисте життя, не люблю, коли хтось переступає межі дозволеного – мого особистого життя – 1; про речі, що я не люблю, хоча і намагаюся відповідати ввічливо заради поваги до співрозмовника – 1; особисті теми, про які не можна говорити – 1; ким я стану в майбутньому – 1; мій дохід і витрати, політична ситуація – 3; близькі друзі – 1; як моя подруга? – 1; невідомі мені теми – 1; особиста думка про деякі речі – 1; детальні питання про роботу без необхідності – 1; як провів день – 1; немає жодної теми-табу – 6.*

Результати анкетування засвідчили, що представники арабської соціальної групи “молодь–студенти” мають широке поле комунікативних тематичних табу. Домінантою тематичних табу МЖ привітання є тематичні блоки “Я-тем” – особисте життя, навчання, інтимне життя, кохання. Арабські респонденти неприпустимими

вважають не лише теми, пов'язані з їхнім власним особистим життям у різних нюансах, а й з життям їхніх родин, оскільки представникам арабського етносу властиве усвідомлення себе частиною великого роду. Табуйовані теми МЖ привітання можна поділити на такі блоки:

1. Я-сфера: особиста сфера адресанта: *дуже особисті питання, моє особисте життя; дуже інтимні подробиці у моїй родині, секрети моєї родини; мої недоліки, мої помилки; моє інтимне життя; мої секрети; одруження; вага; мій вік; “чорні смуги” мого життя; мої стосунки з родиною; ким я стану в майбутньому; фінансовий стан; мій дохід і витрати; як провів день; невідомі мені теми; особиста думка про деякі речі; детальні питання про роботу без необхідності.*

Окрім особистих Я-тем, адресант уникає говорити про неприємні події свого життя, свої недоліки, вади, “слабкі місця” – словом про все, що може зашкодити його позитивному іміджу і принизити його в очах співрозмовника.

2. Я+Ти сфера: *близькі друзі* – як бачимо, сфера спільних інтересів, проблем бажана для обговорення, а тому і табуйовані теми нехарактерні для цього блоку.

3. Загальні теми: *навчання; політична ситуація; жіноча мода, новинки одягу, виробництво одягу – все, що пов'язане з одягом; жіночі питання; незручні теми, дуже делікатні теми; беззмістовні розмови; релігія загалом, особливо з важкими людьми, віра; хвороби, смерть.*

Відсутні табуйовані теми розмови лише у шести респондентів.

Для представників арабської етнолінгвокультури частотними є і відповіді: *неделікатні теми*, що можна зрозуміти як теми, неприйнятні для обговорення з етичних міркувань. Серед табуйованих тем МЖ привітання є як неприємні для обговорення теми (смерть, хвороби), збурливі і конфліктогенні (віра, релігія, політика), так і цілком нейтральні (навчання, як провів день, мода, вільний час, друзі, новини, політика невідомі теми). Це пояснюється наміром мовця уникати тем, які можуть зашкодити іміджу адресата, здатні погіршити взаємини між комунікантами, засмутити або образити співрозмовника. Небажаними для мовленнєвого жанру привітання є інформативні теми, особливо пов'язані з професійною діяльністю респондентів, адже майже половина опитаних табуйованою вважають саме тему навчання, адже для цих тем характерна висока міра інформативності, що суперечить основній інтенції МЖ привітання як одного з фатичних мовленнєвих жанрів – встановлення і налагодження тональності й дистанції спілкування, підтримка міжособистісних стосунків комунікантів на бажаному рівні. А оскільки МЖ привітання є жанром, пов'язаним із початком контакту комунікантів, тому інформативно насичені теми є неприйнятними, адже, наприклад, абсурдно звучить: “під час привітання ми обговорили”. Тематичні табу МЖ привітання є м'якими комунікативними табу, неприйнятними у конкретній ситуації привітання, “про які не варто говорити **лише тут і зараз**”. Табуйовані особисті теми, наприклад, є характерними темами жанру сповіді, співчуття, розради, дружньої бесіди. Іншим чинником непопулярності нейтральних тем МЖ привітання, на нашу думку, є стратифікаційна варіативність, що характеризує особливості мовлення представників різних соціальних груп. Мовлення представників арабської соціальної групи “молодь–студенти” є досить динамічним, тематичний репертуар арабської фатичної розмови окреслений переважно темами, що викликають спільний інтерес комунікантів, а тому неузальними є нейтральні “дорослі” теми як нецікаві для молоді.

МЖ привітання є темпорально й ситуативно обмеженим жанром, оскільки

символізує початок зав'язування контакту. Оскільки тематичний репертуар МЖ привітання представлений, головню, темами, призначеними "підтримати розмову", такими, що не вимагають багато часу для обговорення і складаються здебільшого з декількох реплік-імпульсів й реакцій, тому до тематичних табу МЖ привітання респонденти віднесли не лише загальнонеприйнятні, а й нейтральні теми, обговорення яких займає більше часового проміжку. До культурних, етичних обмежень додаються жанрово-ситуативні.

Отже, занадто інформативні теми, а також теми, що можуть негативно вплинути на стосунки між комунікантами або зашкодити власному позитивному іміджу для МЖ привітання як етикетного фатичного жанру є табуйованими, оскільки суперечать головній інтенції цього жанру – контактостановлюваній.

1. *Бацевич Ф. С.* Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Львів, 2003.
2. *Винокур Т. Г.* Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М., 2005.
3. *Грайс Г. П.* Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.16. Лингвистическая прагматика. – М., 1985.
4. *Грушевицкая Т. Г.* Основы межкультурной коммуникации : [учебн. для вузов] / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попов, А. П. Садохин; [под ред. А. П. Садовина]. – М., 2002.
5. *Дейк Т. ван.* Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк. – М., 1989.
6. *Дементьев В. В.* Лингвистический аспект светскости / В. В. Дементьев // Вестник Омского университета. Серия 13. – 1999. – № 4.
7. *Карасик В. И.* Язык социального статуса / В. В. Карасик. – М., 2002.
8. *Кашкин В. Б.* Этностереотипы и табуированные темы в межкультурной коммуникации / В. Б. Кашкин, Э. М. Смоленцева // Культурные табу и их влияние на результат коммуникации. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2003. – С. 246–252.
9. *Стернин Й.* Язык и национальное сознание / Й. Стернин // Язык и национальное сознание. – Воронеж, 2004. – Вып. 6.
10. *Шибутани Т.* Социальная психология / Т. Шибутани. – Ростов н/Д : Феникс, 1998.

TABOO TOPICS OF SPEECH GENRE OF GREETING (on the material of the Arabic language)

Yuliya ZAZA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, room 239, 79000, Lviv, Ukraine,
tel.: (0038 032) 2394704*

The article traces the topic repertoire of speech genre of greeting, namely taboo topics after greeting and reasons of their rise. Arabic topic taboos of speech genre of greeting are investigated within context of topic sphere as one of the register characteristics of discourse.

Key words: communicative taboos, taboo prescriptions, topic repertoire, speech genre, genre restrictions.

Стаття надійшла до редколегії 27.09.2007

Прийнята до друку 03.03.2008